

SÁRKÖZI GYÖRGY ARCKÉPÉHEZ

I.

Egy művész korszerűségét nagymértékben befolyásolja: milyen eszmeiséggel szemléli korát, s ehhez az eszmeiséghez adekvát eszközöket, formát választ-e? Az adekvát filozófia megválasztásához irányt mutatott 1917: a forradalmi gyakorlatá vált marxizmus. Az adekvát művészi forma, eszközhasználat terén a történelem „sugalmazása” nem volt ennyire egyértelmű, még utólag szemlélve sem.

Sárközi György korszerű, korához szóló művész volt, bár egyik vonatkozásban sem sikerült a teljességet megközelítenie. Költészete és prózája mégis tükrözte a filozófiai útkeresés küzdelmét, s életművében ez a korszerűség igényét-mozzanatát jelenti. Téves ítéletei folytán nem jutott el a marxizmusig, de nem fogadta el a katolikus filozófiát sem. A modern természettudomány felfedezései nyomán a tér és idő filozófiává általánosult problémái őt is foglalkoztatták. 1925-ben, *Technika és hit* című cikkében utal először ezekre; maga a cím is a század emberének egyik legkínzóbb, legsajátabb gondját jelzi. Sűrítetten foglalja össze mindezt 1939-ben megjelent *Kesergő* című költeményének egyik versszaka:

A csillagos eget a költő hogy lássa?
 Időnek és térnek relativitása
 Rázza meg lelkét vagy Isten dicsősége?
 Dallamtalan csönd e tűnődések vége.

Életművének vitathatatlanul korszerű mozzanata, hogy tükrözi a választás problematikáját etikai és esztétikai világnézet, homo moralis és homo aestheticus, Krisztus vagy Barabbás között. Karinthy Frigyesről Lagerkvistig ível ez a gondolatsor, s ma sem érdektelen. E kérdésfeltevései tehát a hazai és a világirodalom közös problémáira sürgetik a választ. A hamleti ember vívódása ez: a Hamlet-motívum Sárközínél, a kor ma-

gyar és világirodalmában egyaránt termékeny. S bár Sárközi lírája nem filozofikus — mondjuk, Vajda János-i értelemben —, a filozófiai materializmus évezredek hagyományából is épít magába. A történelmi válaszúton álló — kissé devalvált szóval — modern ember feszültségeit tartalmazza Sárközi legtöbb alkotása; „ég és föld között” hányódik még mint műfordító is.

De a történelem konkrét mozgásformáit sokszor helyesen értékelte. Az első világháború éveiben kezdett írni. Elutasítja a háborút, s artisztikus tónusú, lefogott hangján is átérzik az Ady-versek, Babits *Fortissimó*jának, a „Játszottam a kezével”-nek hatása. Az egyetemes szeretet programja, melyet ekkortájt hirdet, a demokratizálódásnak abból az óhajából is fakadt, amely a háború végeztével világszerte eltöltötte az emberek szívét. Kétségtelen, hogy a világtörténelmi jelentőségű magyar proletárdiktatúrától idegen maradt: „A sötét templomok hiába roskadnak össze, / Bennem az orgonák zúgása még egyre fénylik” — írta 1919. április 18-án. Ám részt vesz az irodalmi életben. De azt se feledjük el, hogy 1920-ban az elsők között vágyakozik el „Más hazába” a Horthy-korszak Magyarországról. S mivel módja nyílik — ha rövid ideig tartó gyógykezelés céljából is — a távozásra, a sajátját az európai nézőponttal ellenőrizheti. Felfigyel India forradalmi mozgalmára, érzékeli a gyarmati rendszer összeomlását. „Tudja, asszonyom, mi történik Indiában? — kérdezi *Árvák* című, kéziratban ránk hagyományozott regénytörredékének egyik szereplője. — Ott fog megdőlni a mai Európa... Minden forr, Nagy-Britannia uralma összedülöben van...” S később is érdeklődve említi Indiát, amely „ma már — vagy ma még — egy modern kereskedő állam fennhatósága alatt” áll. A „ma már — vagy ma még” Sárközi kételkedését sejteti vagy inkább bizonyosságát a történelmi fejlődés irányában. S itt ismét egy megjegyzést kell tennünk. Az indiai csemények a korabeli magyar intelligencia számos haladó képviselőjében a szovjet történelemváltoztatás képzeletével társultak: a szocialista társadalom létrehozásának két modelljeként.

Tapaszalatait összegezi, s az európai ifjúság világháború utáni válságát tükröző regények — Cocteau, Glaeser; magyar viszonylatban Márai műveiről van szó — sorába illeszti a maga kísérleteit. Az *Árvák*ban még erősen 19. századi, későromantikus módon nyilatkozik meg, bár a töredék misztikuma újabb stílustörekvésekre is vall. Az 1929-re nyomdakész *Gályarabok* — mely mégsem jelent meg, s néhány fejezetének kézírata is csak a közelmúltban került elő — már sokkal konkrétabban ábrázolja a hivatalokban gályaraboskodó kispolgári réteg életét. S az 1935-ben kiadott *Viola* — Radnóti szavaival — a középosztály tragédiáját jeleníti meg az egész világot végigsöpítő gazdasági válság visszfényében.

Külföldi útjain, Párizsban járva nem vette észre, hogy az idegenség, a dehumanizált csillogás kulisszái mögött az emigrációs műhelyekben új honfoglalásra készülnek, s az irodalmi továbblépés lehetőségei is csupán ezekben adóttak. Illyés Gyula hunjait, József Attila, Tamás Aladár Párizsát nem fedezte fel. Azonban így is — költészetében és prózájában együttesen — a háborútól, forradalmaktól megrettent, kiábrándult magyar középosztály hiteles önarcképét sikerült adnia; sikerült érzékeltetnie azt a generációs feszültséget, amely a fiatalságot egy másik — esetleg a „harmadik” — útra tereli.

Sárközi György korszerűségét, jó történelemérzékét igazolja az is, hogy a fasizmus iránt egy pillanatig sem táplál illúziókat. Vajon melyikük híre lesz maradandóbb — kérdezi Capriban önmagát —, Vespasianusé vagy Mussolinié? S a látszólagos alternatíva itt azonosítás értékű. Néhány esztendő múlva lefordítja a *Mario és a varázslót*, Thomas Mann legnagyobb magyar tolmácsolója lesz: az antifaszizmus keményedő polgári humanizmus legjobb iskoláját járja. Az osztályok feletti politika, összefogás hiedelme-programja szintén európai jelenség. Európa-szerte sokan hittek abban, hogy jobb és bal oldal helyett a „fönt” és a „lent” naivan konstruált ellentéte szabja meg a társadalmi harc stratégiáját. Sárközi elkötelezte magát a „lent” mélyréteggel, s mégis reménykedett a „fönt”

reformjaiban. Hitt a legális szellemi harc lehetőségeiben s ugyanakkor abban is, hogy „az öntudatosított magyar tömegek” gyökeres átszervezést hajthatnak végre „a politikai hatalom megszerzése útján”. Az európai haladás ellentmondásossága nyomta rá bélyegét a politizáló Sárközi tevékenységére. Az értelmiség ekkoriban a művészek által kezdeményezett Egyesült Európa ábrándját kergeti, valami sajátos nemzetköziséget hirdet, a munkásság mellőzésével.

Hogyan kapcsolódott Sárközi György művészete a korszerű törekvésekhez? A század művészetére jelentékenyen hatott a népi kincsek kibányászása, megmentése. Sárközi mint a *Pandora* című, rövid életű folyóirat zenei kritikusa, lelkesen támogatja Bartók és Kodály, a mostoha körülményekkel viaskodó fiatal magyar zene küzdelmét. S maga is hasznosítja a népművészet elemeit: második kötete, a *Váltott lélekkel* s nem egy novellája gazdagon merít ezekből, tudatossá téve a kezdettől jelen levő népi inspirációt. Sárközi György nem tartozott a formai újítók közé; az izmusok jóformán hatástalanul múltak el fölötte. Néhány eredménye azonban egybeesik az avantgard törekvésekével is; a széles verssorok Sárközi költeményeiben mégsem szürrealista képződmények. Motívumkezelését illetően a világirodalom felé mutat az átváltozási motívum felhasználása; ez egyben a népi orientációval is kapcsolatos. Persze, itt nem karkai dimenziójú, szorongásos átváltozásokról van szó. S legjobb mai hagyományainkhoz igazodott Sárközi György realizmus-konceptiója is. Fokozatosan alakította ki; kezdetben valamiféle naturalizmussal azonosította a realizmust, ám a harmincas évek közepére már az ő regényére — a *Violára* — is rámondhatja Bálint György: „Egészen magasrendű realizmus ez.”

Mint műfordító, a kortárs és a klasszikus világirodalmi értékek avatott megismertetője volt. Ismét Thomas Mann-fordításaira hivatkozom, főleg a *József*-regényekére. Jákob erőtlenségtől való tiltakozása fiai bosszúterve miatt, Petépré „steril” humanizmus, Mut valósággal fasiszta demagógiája Sárközi magyar szavaival figyelmeztette az olvasókat. Goethe *Faustját* akkor

kezdi fordítani, amikor a színházi válság – a gazdasági válság vetületeként – aktuálissá teszi a hajdani direktor elmélkedéseit. A gazdasági válság problémáiról, a szovjet rendszerről, tervgazdálkodásról vitáznak Maurois *Asszonyok útja* című regényében, melyet szintén Sárközi fordított. Barbusse szavait – aki mint nem kívánatos személy, 1925-ben csak két napig tartózkodhatott Budapesten – szintén ő tolmácsolta: „igazat mondani annyi, mint világot teremteni”. Sokat tett a szovjet-orosz irodalom itthoni propagálásáért. A róla adott információi nem voltak pontosak, sokszor mutatkozott bennük elfogultság is, ám zavartalan rokonszenvnek még ha akart volna is, sem adhatott hangot. Lefordította – németből – Katajev regényét, *A sikkasztókat*: ezzel semmiképpen sem volt az a szándéka, hogy a szovjet élet fonákságait a szovjetellenes propaganda szolgálatába állítsa, hiszen Laczkó Géza megírta nem sokkal korábban a magyar sikkasztó regényét, s Katajev szatírája a magyar viszonyokra is némileg alkalmazható volt. Fordításai-val kapcsolatban itt még csak egy tágabb érvényű megjegyzést. Élete utolsó éveiben készíti el magyarul Petrarca *Dalokkönyvét*, s eszmei fejlődésére jellemző, hogy a politizáló, mai emberrel rokon Petrarca érdeklí őt.

2.

Árnyaltabban kell hozzáigazítani Sárközi György művészetét a század magyar irodalmának haladó törekvéseihez is. Első verskötetét, az *Angyalok harcát* eddig úgy értékelték, hogy a világtól, a konkrét realitástól való elfordulás jellemzi elsősorban; az éteri gyöngédség, a szeráfi hang, a természetbe menekvés idillje. Holott a *harc* mozzanata az uralkodó benne, s az elrejtőzöttségé, a nyugalomé a viszonylagos. Megjeleníti a „monadizált” ember öntelt magányát: „Büszke magasságomból letekintek / Az elhagyott, sötét világra.”, de ennek az állapotnak a tarthatatlanságát is korán észreveszi: „Két anyának vagyok kitéttje, / Mostohám a föld s az ég sem édes.” Az „ég és föld közt” élményét a húszas évek több költője öntötte

versbe — Tompa László, Mécs László s mások —, de a hányódás feszültsége, izgalma e hangulat, életérzés valódi reprezentánsává Sárközit teszi. Az *Angyalok harca* és a *Váltott lélekkel* között nem feltételezhetünk éles határvonalat: első kötete 1926-ban jelent meg, s a *Váltott lélekkel* című verset 1925. október 18-án közli a *Pesti Napló*; a korábbi illúziókat teljesen leromboló *Virrasztót* pedig 1926. április 4-én. Mindkét kötetére kiterjeszthetjük azt, amit Szerb Antal a *Váltott lélekkel* méltatásakor megállapított: Sárközi kifejezte „gyötrődését és önmagát vesztett harcát nagyon sokaknak, egy egész generációnak, úgy lehet, a háború utáni magyar fiatalságnak”.

Sárközi György költészete a húszas évek magyar lírájának néhány fontos problémájára is figyelmeztet. Pályakezdése, költői indulása nemcsak Babits, hanem Ady jegyében is történik. Az Ady-inspirációról nem pusztán egyenes utalásai vagy filológiai jegyek tanúskodnak, hanem stilisztikai cikkei, tanulmányai, könyvkiadói munkálkodása is. Tarthatatlan Hatvany Lajos feltételezése, hogy Sárközi György Ady kiadásával anyagi meg gondolásokból foglalkozott. Első regénykísérleteiben is nyoma van az Ady-hatásnak. Ady tehát eljut a „második nemzedékhez”. A líra halálának babitsi tétele sem igazolható. Babits éppen Sárközi kötetét olvasva vonja vissza keserű jóslatát, s Sárközi mellett Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Fodor József indulása a líra felpeszsdülésére vall. Sárközi generációja a magyar líra folytonosságát őrzi Ady és József Attila költészete között, a harmincas évek küszöbéig.

A húszas évek közepétől egyre erősebb a népi tendencia a magyar lírában, s az új antológiák tónusát már ez határozza meg — így a *Forrás* című gyűjteményét is, melyben Sárközi György is helyet kap, s a későbbi *Válasz* lírikus-gárdájából is többen adnak találkozót. A népi hatást regisztrálják a harmincas évek kezdetén megjelent *Uj Anthologia* kritikusai; a kötetet Babits Mihály szerkesztette, s ebben segítségére volt Sárközi is.

Sárközi György lírájában megfigyelhetjük a húszas évek költészetének néhány jellegzetes motívumát, tematikai-hangulati mozzanatát. A Petőfi-centenárium táján benne is

felsejlik a nemzet nyelvi halálának víziója, s bizonyos Trianon-fájdalom is gyötri. Ám fontos, hogy a szűkebbre zsugorodott ország szimbólumát, a „temető magyar sors” kopottas-bombasztikus jelképét a hűségés, „Magyar árnyak” seregszemléje követi: Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Vajda szelleme vonul el a Haza előtt, „S Ady, Ady! a hűtlen, haragos, kinek zömök árnya / Szerelmes gondban visszaszáll, földobott kőként orcádra ütve!” Távol állottak tőle az „asztaltársasági búsongások” és az „áírrredenta-dörgedelmek” egyaránt. Sárközi, a *Nyugat* második nemzedékének tagja olykor az első generáció nagy képviselőivel használ közös motívumot: a ‚Zászló’ motívuma ekkortájt jelentkezik Kosztolányi lírájában s az aktivista Raith Tivadar versében; az ‚áíarcosság’ Tóth Árpádnál s a pályatárs Szabó Lőrincnél: Szabó Lőrinc hatására a húszas évek közepén Sárközi líráját is átfűti az értelmiségi proletár anarchisztikus lázadása. De termékeny közös motívum még a ‚torony’, a ‚kitettség’, az ‚alvás’, a ‚sarkcsillag’, a ‚távcső’; némelyik a harmincas években is használatos. A rokon motívumok kapcsolatot teremtenek a fiatal József Attila és Radnóti, valamint Sárközi lírája között már a húszas években, s ez később különösen Radnóti és Sárközi esetében mélyül el.

A *Váltott lélekkel* (1927) megjelenése után valóban elhallgat-e a lírikus Sárközi? Maga is „esőutáni csönd”-ről beszél, s nem mond ellent annak a konstrukciónak, mely szerint írói fejlődésvonala a lírától a regényhez, majd a — lírával rokon — drámai műfajhoz vezet. Elhallgatása azonban viszonylagos, vers-termése nem csökken lényegesen, ám kötettel csak 1941-ben jelentkezik legközelebb. Egyfelől valóban a próza, a regény problematikája izgatja, köti le: szélesebb rétegekhez van mondanivalója jelenről-múltról; másfelől — ahogy Babitsnak írja — úgy érzi „Erdélyi és Illyés nagyszerű versei után”, hogy „itt különb legények nőnek”. Mégis éppen ekkortájt nyúl a Dózsa-motívumhoz, mely 1919 után az elégedetlenség sokféle árnyalatát foglalja össze. *Jobbágytalan vezérek* című verse — kötetben: *Magunkért lázadó Dózsák* — tehát későbbi

Dózsa-drámáját anticipálja. Sárközi György két nagy lírikusi szakasza — a húszas évek eleje s a harmincasok közepe — között a folytonosság mozzanatát őrzi szeizmográf-érzékenysége is: „Éjszaka gyors földalatti fejszéket hallok zuhanni” — írja 1924-ben — s 1930 körül: „Hétmérföldes lépések közelednek a mélyben dübörögve.” A fasizmus növekvő veszedelmét jelzi. Lírikus pályája második csúcsát nemzeti költővé nemesedve éri el. Pusztulása tudatában — akárcsak Radnóti — nemzetéért aggódik; kettejük rokonsága, költői magatartásuk sok közös vonása egyre nyilvánvalóbb. Radnóti a húszas évek végétől érdeklődve, harcostársi rokonszenvvel figyeli Sárközi György működését. Kiáll mellette, elismeréssel ír róla. Radnóti, 'bika', 'alvás' motívuma Sárközi verseiben azonos szerepet játszik, s olykor a Sárközi-hatás a kézenfekvő. A *Higgy a csodában!* tematikus beosztása valamilyen szociográfiai-szociológiai brosúráéra emlékeztet: a versciklusok építkezése (Falú, Város, Ország, Én, Te) is jól mutatja, hogy nem Én-központú lírikus módszert választ. Szerkesztői gyakorlata, részvétele a különböző nemzedék-antológiákban, -csoportosulásokban (*Költészet, Ezüstkor*) mind arra bizonyíték, hogy fő feladatának az ellentétek oldását s nem kiélezését tekintette. Sárközi megifjodott költészetének kevésbé dekoratív elemei, formai archaizmusa, népi képanyaga, néhány motívuma (,hangszer') hatással van a kortárs és fiatalabb költőkre, másfelől: a József Attila—Radnóti Miklós szintézistörekvés irányába mutat. „Nem menekülhetsz e világból” — hirdeti a tiszta és mindenrel számot vető lélek kemény parancsát. Valószínűleg 1937 októberében írta *Öregszik az év* című, sehol meg nem jelent versét, mely tartalmilag rokon József Attila *Márciusával* („Langy, permeteg eső szemerkél”). Sárközi egyetlen más költeményében sincs ilyen leplezetlenül szó a fasizmus barbárságairól. Az öregedő év

Torz tetemeken tiport Kínában,
Gázolt Spanyolhon véres kínjában,
Hallott sieg-heil-et Germániában,
Szorongó sóhajt Magyarorszáiban.

Mint piacon a kenyelfutó című versének kéziratán ott a cenzúra ítélete: „nem közölhető”. A fentiek alapján irodalomtörténetünk feladata nyilvánvaló: Sárközi György költészetének második szakaszát a József Attila—Radnóti irányhoz gondosabban igazítva kell megítélni.

Az eddigiekből az is nyilvánvaló, hogy tarthatatlan az az elképzelés, mely szerint „a modern költészetnek és a katolicizmus vallásosságának szintézisét *Sárközi György* versei tolmácsolják”; ezt az 1939-ben megjelent *Az ezeréves Magyarország* című összeállítás szögezi le. De a felszabadulás után is többen „katolikus”, „neo-katolikus” címkével illetik. Kétségtelen, hogy Sárközi első lírikus szakasza termett néhány vallásos költeményt, köztük a *Siralom* címűt, melynek a magyarul írott legszebbek között van a helye. Ám a katolikus antológiák — egy kivétellel — nem tartják számon mint katolikus költőt, s a magyarországi katolikus irodalmat tárgyaló legfontosabb tanulmányok sem említik. Bár gyakran akadt közös motívuma (‘fűzfa’, ‘torony’, ‘Gulliver’ stb.) Mécs László, Sík Sándor — és mások — költészetével, nem-dogmatikus vallásossága eleve kizárja a „hibátlanul dogmatikus” — jórészt pap — költők sorából. Nem ad hangot szovjetellenes, kommunizáló nézeteknek, nem szidja a proletariátust, márpedig ilyesmi nem idegen a valóban „katolikus” költészettől. S igen kétséges: az imént említett „szintézis” megvalósult-e, megvalósulhatott-e az európai katolikus irodalom színvonalától mélyebbre esett magyar katolicizmus talaján?

3.

Sárközi György prózájáról tárta fel az irodalomtörténet a legkevesebbet. Novellái tucatszám rejtőzködnek *Az Est*-lapok betűlabirintusában; a kötetben megjelentek a teljes anyag töredékét teszik ki. Pedig novellaírói indulása egyidős lírikusi pályakezdésével, s Babitshoz írt levelében igen korán regényírói ambícióiról nyilatkozik. A húszas-harmincas években megteremti a Szegény úr—Madár úr—Mihálovics—Kovács

úr novellakört — a Mihálovics-novellák a kiadatlan *Gályarabok* anyagából szakadtak ki —, s ez a sorozat a novellista Sárközi helyét is a kor legjava prózaíróinak szomszédságában határozza meg. A Kovács úr-motívum a húszas évek elején Nagy Lajostól indul el, s versben-prózában Bálint György is alkalmazza: az élősdi, fölfelé hajbókoló, lefelé kegyetlen kispolgár típusát szemlélteti, a középosztály totális bírálatainak hatásos eszköze. Homais úr feltámasztása Kárpáti Aurél, Ignotus Pál esszéiben szintén ehhez a bíráló tónushoz illeszkedik. Kosztolányi az újabb koordinátpont, akinek működéséhez Sárközi György regény- és novellaírói tevékenységét betájolhatjuk. A *Viola* megszületése kapcsolatos avval az ankéttal, amelyet 1935-ben kezdeményezett a *Cobden* című gazdasági folyóirat *A középosztály és a vajúdo világ* címmel. Kosztolányi hozzászólása olyan műhelytitkokat is feltár, amelyek a *Pacsirta* és a *Viola* szerzői között — legalábbis a középosztályról vallott véleményüket illetően — szoros szemléleti kapcsolatot feltételeznek. A *Pacsirta* és a *Viola* ily módon nemcsak könnyen kínálkozó felületességgel vethető össze.

A *Mint oldott kéve* keletkezésénél sem hiányzik a polémikus előzmény: egy szabadságharcos magyar emigráns emlékiratainak megtalálása, valamint Görgey szerepének értékelése adott erre alkalmat. Sárközi — ellentétben például Móriczcal — nem hajlandó rehabilitálni Görgeyt: Görgey rehabilitálása a Gömbös-korszakban egyébként a kiegyezés elfogadását is jelentette. Valószínű, hogy Móricz sem a reakciós történelemszemlélettől vezetette követelte a hagyományos Görgey = áruló portré újrarajzolását, hanem a realista ábrázolás mélységét kérte számon az irodalomtól. (Móricz és Sárközi kapcsolata — tanú erre levelezésük — munka- és harcostársi volt.) Sárközi tehát nem a múltba menekvés céljából „távozott” saját korából: a történelmi önismeret korszerűsítésének igénye hajtotta. Az oldott kéve — Tompától eredő — szimbolikája a regény megírása előtti években újult meg: a kisebbségi magyarság helyzetét tükrözte a szomszéd országokban, s később a *Válasz* hasábjain is előfordult. Sárközi e regényében a nemességbe, a

vallásba vetett illúzióival egyaránt leszámol. Hatását érdekesen jelzi Németh László Szabó Dezső könyvét bíráló tanulmánya, melyben a regény egyik jelenetét idézi: a türelmetlen papnövendék esetét. Úgy látszik, ez a jelenet szinte példaszerűvé lett a harmincas évek elején. Németh László egy más alkalommal is mintha Sárközi képhasználatát követné: a *Tanú* egyik cikkében a széngáz-halálba vezető „nemzeti amentia” célzás lehet Mihálovics nyomorult pusztulására.

Sárközi történelmi regénye máig az egyik legjobb alkotás ebben a műfajban. Saját korához is szól, az építő célokért folyó szabadságharcot szembeállítja a romboló világháborúval. A Duna-menti népek összefogásának gondolata is fontos helyet kap regényében, s a torzsalkodó forradalmárok, reformátorok, vezetők ábrázolásában mintha a jelen harcot illető kétségeit is nyilvánítaná; bírálata joggal marasztalja el a Jókain nevelkedett nemzeti öntudatot.

A drámaíró Sárközi is nagyobb figyelmet érdemelne. A Dózsáról szóló drámája előtt egy Hamlet-persziflázst ír, a történetet a harmincas évek Budapestjére helyezve. Ebben a sikertelen komédiában azonban itt-ott önmaga s a népies túlzások karikatúráját adja. Láttuk, hogy a Dózsa-motívum fontos politikai szerepet játszott századunk irodalmában. Jókai *Dózsa*-darabja, Hevesi Sándor *1514-e*, Tabéry Géza regénye, Tamási Áron novellája, a „legdózsább költő”, Illyés Gyula versei, Féja Géza tanulmányai — hogy csak a közvetítés néhány állomását említsük — adják az inspirációt. A vita, amely végső soron Sárközi e műve kiforrásához is hozzájárul, azon folyik, hogy mi volt a 16. század magyar tragédiája? Bakócz pápaválasztási kudarc-e vagy Dózsa s parasztjainak lemészárlása? A hivatalos történelmi szemlélet az elsőre szavazott, Sárközi a másodikra. Bakócz szerepe ebben a Dózsa-tragédiában egészen más. Féja nyomán Sárközi is átvesz valamit abból a koncepcióból, mely szerint — a kolozsmonostori egyezés mintájára — Dózsának a királlyal osztályok feletti szövetséget teremtve kellett volna a parasztság s a nemzet problémáit megoldania. A közvetítés szerepe lett volna Bakóczé. A kudarcot — s ez

a mű alapvető gyengesége — végül is az — okozza, hogy Dózsa beleszeret legádázabb nemesi ellenfele leányába, s így eltérül nagy feladataitól. A valódi tragikum — amely szinte Sárközi akarata ellenére határozza meg a drámát — azonban mégis az, hogy az osztályok között vergődő Dózsa sem saját élete, sem nemzete problémáit nem oldhatja meg. Változtatni nem lehet — ezt az alapvető tanulságot vonja le Sárközi György a magyar történelem legnagyobb s legtragikusabb eseményeiből. S egyéni életének tragikuma, hogy mégis azok közé állt, akik — bár ellentmondásos, vitatható nézetek szerint — változtatni akartak.